

بررسی مسکن از دیدگاه نشانه‌شناسی، مورد مطالعاتی: خانه‌های دوره‌ی قاجار و مجتمع‌های مسکونی معاصر در شهر شیراز*

سارابرهمن^۱ - محمد پروا^{۲*} - طاهره نصر^۳

۱. دانشجوی دکترای معماری، گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.
۲. استادیار گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).
۳. استادیار گروه معماری، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۳/۳۰ تاریخ اصلاحات: ۹۷/۱۱/۱۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۷/۱۱/۱۷ تاریخ انتشار: ۹۹/۰۶/۳۱

چکیده

دغدغه ایجاد کیفیت مطلوب در فضای معماری همیشه مورد توجه معماران و پژوهشگران این عرصه بوده‌است و توجه آن‌ها را به مفاهیم و نظریه‌های زبانی به لحاظ فلسفی و نظریه‌ای جلب کرده‌است. لیکن نشانه‌شناسی به‌عنوان ابزاری جهت تحلیل و ارزیابی هویت در طراحی مسکن کم‌تر مورد توجه قرار گرفته‌است. خانه مکانی است که افراد بیش‌ترین تعلق را در آن احساس کرده و بیش‌ترین زمان را در آن سپری می‌کنند، به همین جهت شناخت مفاهیم عمیق آن می‌تواند به خلق محیطی مطلوب منجر شود. بسیاری از نیازهایی که از یک خانه انتظار می‌رود بر اساس نیازهای انسان در دوره‌های مختلف شکل می‌گیرد. این پژوهش با در نظر گرفتن دو دوره تاریخی قاجار و معاصر در شهر شیراز، خانه را به مثابه متنی می‌پندارد که از لایه‌های مختلفی تشکیل شده و با بررسی رویکردهای نشانه‌شناسی می‌توان به تأثیر این لایه‌ها بر معماری خانه و دریافت معانی عناصر و فضاهای مختلف خانه دست یافت. لذا با توجه به مطالعات انجام شده در خصوص نشانه‌شناسی، ابتدا به تشریح مفاهیم نشانه‌شناسی پرداخته شده، داده‌ها و نظریه‌های مرتبط با این مبحث گردآوری شده و سپس در یک سیستم معماری جهت ایجاد مدل مفهومی از نشانه‌شناسی و در راستای خوانش هر اثر معماری تعریف شده‌است، سپس خانه‌های دوره قاجار و مجتمع‌های مسکونی معاصر بر اساس مدل مذکور تحلیل شده‌است. روش تحقیق به صورت ترکیبی از نوع کیفی- کمی بوده‌است و نتایج پژوهش حاصل از بررسی کتابخانه‌ای و اسنادی و بررسی پرسشنامه‌ها و تحلیل مصاحبه‌ها، نشان از چگونگی اثر عناصر معماری تأثیر پذیرفته از لایه معماری و فرامعماری در دو دوره تاریخی بر معانی دریافت شده توسط کاربران دارد.

واژگان کلیدی: نشانه‌شناسی، مسکن، معنا، خانه‌های سنتی، مجتمع‌های مسکونی.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده اول تحت عنوان «تبیین نقش نشانه‌ها بر هویت مسکن (مقایسه تطبیقی مسکن دوره‌ی معاصر و دوره‌ی قاجار در شهر شیراز)» با راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم می‌باشد.

** E_mail: uni.parva@yahoo.com

۱. مقدمه

انسان در میان موجودات، گونه‌ای است که به شدت میل به معناسازی دارد. انسان مهم‌تر از هر موجودی معناساز است و معنا را از طریق تولید و تفسیر نشانه‌ها به وجود می‌آورد (Chandler, 2008, p. 44). برای نشانه‌شناسان واقعیت همیشه با نوعی بازنمایی همراه است. از نظر نشانه‌شناسان یکی از ویژگی‌های بارز نشانه این است که توسط کاربرانش به‌عنوان دلالت‌گر یا نشانگر دیگر چیزها قلمداد می‌شود (Ibid, p. 99). با پذیرفتن این فرض که معماری ظرف زندگی است و زندگی یعنی شیوه زیست و ارتباط انسان‌ها که از فرهنگ جامعه برمی‌خیزد، می‌توان اذعان کرد که معماری دارای هویتی است که بیانگر هویت فرهنگی پدیدآورنده آن است. لذا معماری در وهله اول، بیانگر ارزش‌های حاکم بر جامعه و در وهله دوم مبین ارزش‌هایی است که جامعه به آن تمایل دارد (Bemanian, Gholamiroostam, & Rahmatpanah, 2010, p. 57).

مسکن را نمی‌توان یک ساختار کالبدی صرف دانست بلکه نهادی چند عملکردی می‌باشد که به ابعاد مختلفی توجه دارد. شکل‌گیری مسکن تابع عوامل و شرایط فرهنگی، اقلیمی، اقتصادی، معیشتی و تکنیک ساخت جامعه استفاده‌کننده است. در واقع مسکن علاوه بر تأمین یک سرپناه که به‌عنوان نیاز اولیه و اساسی انسان به شمار می‌آید، وظایف متعدد دیگری را نیز برعهده داشته و یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر شیوه زندگی و الگوی فرهنگی سکونت می‌باشد (Ansari, 2015, p. 97). تبدیل خانه‌های گذشته به آپارتمان‌های امروزی، موجب تحول ویژگی‌های کالبدی، عملکردی و فضایی معماری مسکن و محیط‌های مسکونی شده است. از آنجایی که توجه بیش از حد به عملکرد در دیدگاه مدرن بسیاری از وجوه ادراکی فضاهای معماری مسکن را در ارتباط با مخاطب کمرنگ کرده است، خلأ معنا بیش از پیش در مسکن امروز خودنمایی می‌کند. لذا میانی دانش نشانه‌شناسی می‌تواند بستری جهت درک رابطه چگونگی ادراک مؤلفه‌های معنایی و ساختاری فضای معماری باشد. این پژوهش در پی پاسخ به این سؤال است که چطور می‌توان به درک معنای دریافت‌شده از نشانه‌های موجود در مسکن دست یافت؟ و تفاوت نشانه‌ها در خانه سنتی و مدرن چگونه در معنای دریافت شده توسط مخاطب تأثیرگذار است؟ هدف از شناخت این مسأله، بررسی تفاوت برداشت معنایی مخاطبان از عناصر و نشانه‌های معماری به کار رفته در خانه‌های گذشته و آپارتمان‌های امروز است در راستای درک دلایل خلأ معنا در معماری خانه‌های امروز است. روش تحقیق در این پژوهش به صورت ترکیبی از نوع کیفی - کمی بوده، به این ترتیب که پس از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی و پس از بازدیدهای میدانی و ایجاد پارامترهای کیفی، جهت انجام قسمتی از پژوهش که به صورت مصاحبه بوده است از روش تحلیل کیفی و جهت

قسمتی که به صورت آمارگیری و تهیه پرسشنامه بوده است، پارامترهای کیفی در پرسشنامه با ابزارهای کمی جهت ایجاد خروجی مناسب مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. پیشینه تحقیق

از دوران باستان فیلسوفان، منطق‌دانان و دستورشناسان به تحقیق درباره نشانه‌ها مشغول بوده‌اند؛ و از عصر رمانتیسم به امروز زبان‌شناسان، مردم‌شناسان، روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و ادبیات‌پژوهان در تلاش برای تدوین نظریه‌ای منسجم درباره دلالت در ارتباط و معرفت بوده‌اند، که این مبحث بعداً نشانه‌شناسی نام گرفت (Zamiran, 2003, p. 11). واژه نشانه‌شناسی را در معنای امروزی اولین بار جان لاک^۱ در کتاب خود به نام جستاری در باب فهم بشری^۲ (۱۹۶۰) از ریشه یونانی به معنی قواعد نشانه‌ها به کار برد. در میانه دهه ۱۹۶۰ چالش‌هایی که ایدئولوژی جنبش مدرن و معماری مدرن رو به زوال را نشانه رفته بود؛ شتاب گرفت و فزونی یافت. در این دوره اندیشه‌هایی در قالب پارادیم‌های زبان‌شناختی احیا و سبب گشت تا موضوعات نقد فرهنگی پسامدرن تغییر و تحول یابند. پارادیم‌هایی چون نشانه‌شناسی و ساختارگرایی که تأثیر به‌سزایی در تفکر ۱۹۶۰ گذاشتند، توجهی دوباره به معنا و نمادگرایی در معماری داشتند (Nesbitt, 2007, p. 46). اغلب مطالعات و پژوهش‌های صورت‌گرفته پیرامون مباحث مشترک نشانه‌شناسی و معماری در قالب معرفی انواع نشانه‌ها و مفهوم‌سازی آن‌ها به واسطه نمونه‌های معماری موجود بوده است (Grutter, 2010, pp. 501-523). در بسیاری از مطالعات نشانه‌شناسی به وفور ملاحظه شده که نشانه با نماد یکی دانسته شده‌است. چگونگی تحلیل نشانه‌ها در مسکن انگیزه انجام این پژوهش بوده و از مطالعات پیشین انجام شده در این زمینه استفاده شده است.

۳. مرور ادبیات پژوهش

در پرداختن به نشانه‌شناسی مسکن و پژوهش پیرامون آن، توجه به برخی تعاریف پایه‌ای که در علم نشانه‌شناسی کاربرد دارد الزامی است. لذا جهت ایجاد بستر مناسب در پژوهش ابتدا به تعریف نشانه‌شناسی و سپس به بیان مفهوم نشانه‌شناسی در معماری پرداخته شده است.

۳-۱- تعریف نشانه‌شناسی

ساده‌ترین تعریف نشانه عبارت‌اند از: مجموعه‌ای دوگانه متشکل از یک مفهوم و یک صوت آوایی (Zamiran, 2003, p. 26). نشانه‌شناسی نه فقط شامل مطالعه چیزهایی است که ما در مکالمات روزمره نشانه می‌نامیم، بلکه مطالعه هر چیزی است که بر چیز دیگری اشاره دارد (Chandler, 2008, p. 20) و حاصل ارتباط تصویر صوتی (دال) و مفهوم (مدلول) است.

رمزگان‌های زیباشناختی و اجتماعی پیام خود را انتقال می‌دهد. با سفر در این متن (معماری)، بیننده (مسافر)، گوشه‌های اثر را بر پایه پیش‌ساخت‌ها و پیش‌داشت‌هایش می‌خواند (می‌بیند) (Shirazi, 2002, p. 16). زبان معماری با نشانه‌ها و نمادها و فرم‌های زمینه آن بنا می‌شود و بیان‌کننده زندگی ذهنی کاربران آن نیز هست (Shasti & Mirzai, 2007, p. 7). بنابراین شکل‌های ساخته شده حامل معانی است. نشانه‌شناسی معماری، با این فرض که عناصر معماری جدا از کارکرد خود معنایی فراتر را دلالت می‌کنند، به سرعت راه خود را از کارکردگرایی^۷ در معماری جدا می‌کند. البته راپاپورت زمانی که می‌گوید: معمولاً بنا در قالب نشانه و مصالح، رنگ، شکل، اندازه، اثاث، محوطه‌سازی و نظایر آن مجسم شود (Rappaport, 2003, p. 71). انگار نشانه را چیزی غیر از عناصر معماری که پس از آن فهرست می‌کند می‌بیند؛ درحالی که از دید یک نشانه‌شناس تمام این عناصر نشانه‌اند و در بستر ساختار متنی فضای معماری، در ارتباط با یکدیگر معنا سازی می‌کند و این همان فرآیند دلالت است (Nojoomian, 2008, p. 112). بدین معنا که هر محیط طراحی شده با بسیاری از حواس تماس دارد و معنا نیاز بنیادی انسان است. معماری به‌عنوان یک فرآیند دلالتی، در تلاش است با تأکید بر ویژگی‌های زندگی انسان علاوه بر کالبد و فرم ظاهری محیط، به تحقق این بعد از نیازهای بنیادی انسان یاری رساند. در این میان نشانه‌شناسی رهیافتی است که نگاهش به فراگرد معناست و به دنبال دلالت‌های ضمنی و کشف لایه‌های معنایی پدیده‌هاست (Hamejani, Bayzi, di, & Sahabi, 2018, p. 45). متن پدیده‌ای فیزیکی است، اما پدیده‌ای قطعی نیست. متن از لایه‌های متعددی تشکیل شده است که هر یک خود نمود عینی و متنی یک رمزگان‌اند (Sojoodi, 2012, p. 334). هر متن (مانند معماری) محصول یک فرآیند تولیدی است که از برهم کنش ایده‌ها، ارزش‌ها، حوزه‌ها و شناخت محیطی مؤلف شکل گرفته و مخاطب در زمان روبه‌رو شدن با آن سعی دارد پیام متن را دریافت نموده و با توجه به آموزه‌های ذهنی خود به پردازش و خوانش متن (معماری) بپردازد. بنابراین علم نشانه‌شناسی سعی در بازتاباندن اندیشه‌های مطرح شده در بین سطور هر متن هنری (مانند معماری) را دارد و با استناد به این روش و نظریات نشانه‌شناسی، معماری نیز مورد خوانش قرار می‌گیرد (Ghafari & Fala, maki, 2015, p. 2).

به منظور تأویل هر نشانه نیاز دستیابی به معیارهای زیباشناختی و معناشناختی و کارکردی موجود در مکان-زمان هر طرح معماری اجتناب‌ناپذیر است. طراح هر طرح و متن معماری را با توجه به قراردادهای و در حیطه ادبیات جامعه خود رمزگذاری می‌کند. مخاطب با ژرف‌نگری در لایه‌های متعدد طرح (لایه‌های کارکردی، اقتصادی، زیباشناختی، اجتماعی، فرهنگی و لایه هرمنوتیکی) و دریافت روابط به

اکو در یک تعریف کلی نشانه‌شناسی را دانش «مطالعه نظام‌های نشانه‌ای» تعریف می‌کند. او با فرض این که تمام مظاهر فرهنگی به نوعی نظام نشانه‌ای هستند نشانه‌شناسی را حوزه‌ای می‌داند که با کل فرهنگ انسانی سروکار دارد به گونه‌ای که فرهنگ و فرآورده‌های ناشی از آن در زمره عوامل عمده تولید نشانه‌ها قراردارند (Izadi, 2008, p. 11) و ساختار معنایی فرهنگ را، برآمده از جایگاه نشانه می‌داند.

سوسور^۴ پدر علم نشانه‌شناسی مدرن در درس گفتارهایش در دوره زبان‌شناسی عمومی می‌گوید: «زبان نظامی از نشانه‌هاست که انگاره‌ها و خواست‌ها را بیان می‌کند. بنابراین می‌توان آن را با نظام‌های دیگر چون نوشتار، الفبای ناشنویان، مراسم نمادین و غیره مقایسه کرد. واضح است که زبان مهم‌ترین این نظام‌هاست؛ بنابراین علم مطالعه در مورد زندگی نشانه‌ها در جامعه امکان‌پذیر است. این علم می‌تواند بخش از روان‌شناسی عمومی باشد و آن را نشانه‌شناسی می‌نامیم» (Broadbent, 2009, p. 74). پیرس نشانه را عبارت از عنصری می‌داند که ما به ازای چیزی قرار می‌گیرد و از این طریق قابل فهم می‌شود، یا معنایی را تداعی می‌کند (Banimasoud, 2006, p. 159). او معتقد است «تنها در پرتو نشانه است که می‌توان اندیشید». نشانه‌ها ممکن است منش کلامی، تصویری، آوایی و یا بساواپی به خود بگیرند؛ اما آنچه بدیهی است این‌که این امور به تنهایی دارای معنا نیستند و معنا چیزی است که ما به آن‌ها می‌افزاییم (Zamiran, 2003, p. 40). اکو با بیان اهمیت نقش نشانه‌ای مشروط بر قوانین رمزگردانی به این مسأله می‌پردازد. وی توضیح می‌دهد که چگونه نشانه‌ها می‌توانند معنای چندگانه‌ای داشته باشند، یا چگونه معنی از توانش سخنگو حاصل می‌شود (Ahmadkhani, 2013, p. 165). علم نشانه‌شناسی علمی در قلمرو نشانه^۵ و معنا^۶ به بررسی انواع نشانه‌ها، عوامل حاضر در فرآیند تولید و مبادله و تعبیر آن‌ها، و نیز قواعد حاکم بر نشانه‌ها می‌پردازد.

۳-۲- نشانه‌شناسی در معماری

شکل‌های ساخته شده توسط انسان، ادامه فرآیند اندیشیدن وی است (Habib, 2006, p. 6) و نظم‌های متفاوت حاصل از چگونگی ترکیب آن‌ها ناشی از اندیشه، و ناظر به خلق معنا است (Froghmandarabi, 2015, p. 209). برپایه دانش نشانه‌شناسی، هر اثری از جمله یک بنای معماری به مثابه یک متن است که خواندن آن عبارت‌اند از: تأویل نشانه‌های آن توسط کاربر فضا. از این منظر، معماری نیز نوعی زبان است (Schultz, 2008, p. 531) و از آن‌جا که زبان نظامی است از واژه‌های وابسته به هم (Saussure, 1999, p. 114) یک اثر معماری همچون متنی است که کلمه‌های آن احجام، بافت‌ها و اجزای تشکیل‌دهنده بنا بوده که ضمن وابستگی معنایی به هم، اغلب از طریق

مبتنی بر مقتضیات اجتماعی، دسته سیستم مبتنی بر فرم معماری و مسائل پیرامون آن. دسته اول رویکردی فرامعماری داشته و پیرامون مسائل جامعه‌شناسی، فرهنگ و انسان‌شناسی لایه ارتباطی معماری را تشکیل داده و دو سیستم دیگر از جنس معماری و فضای آن می‌باشد. معناسازی معماری از برهم‌کنش این سه حادث می‌شود (Dabbagh, 2011).

معناسازی برای آن می‌پردازد. لایه هرمنوتیکی معماری از طریق رمزگان موجود در طرح و با توجه به عمق و سطح دریافت، معنای طرح را تشکیل می‌دهد (Ghafari & Falamaki, 2015, p. 7). جدول ۱ ابعاد معناسازی را از منظر برادبنت (Broadbent, 1980) و گوستافسون (Gustafson, 2001)، نشان می‌دهد. در معماری سه سری (سه دسته سیستم) با یکدیگر گره می‌خورند: دسته سیستم

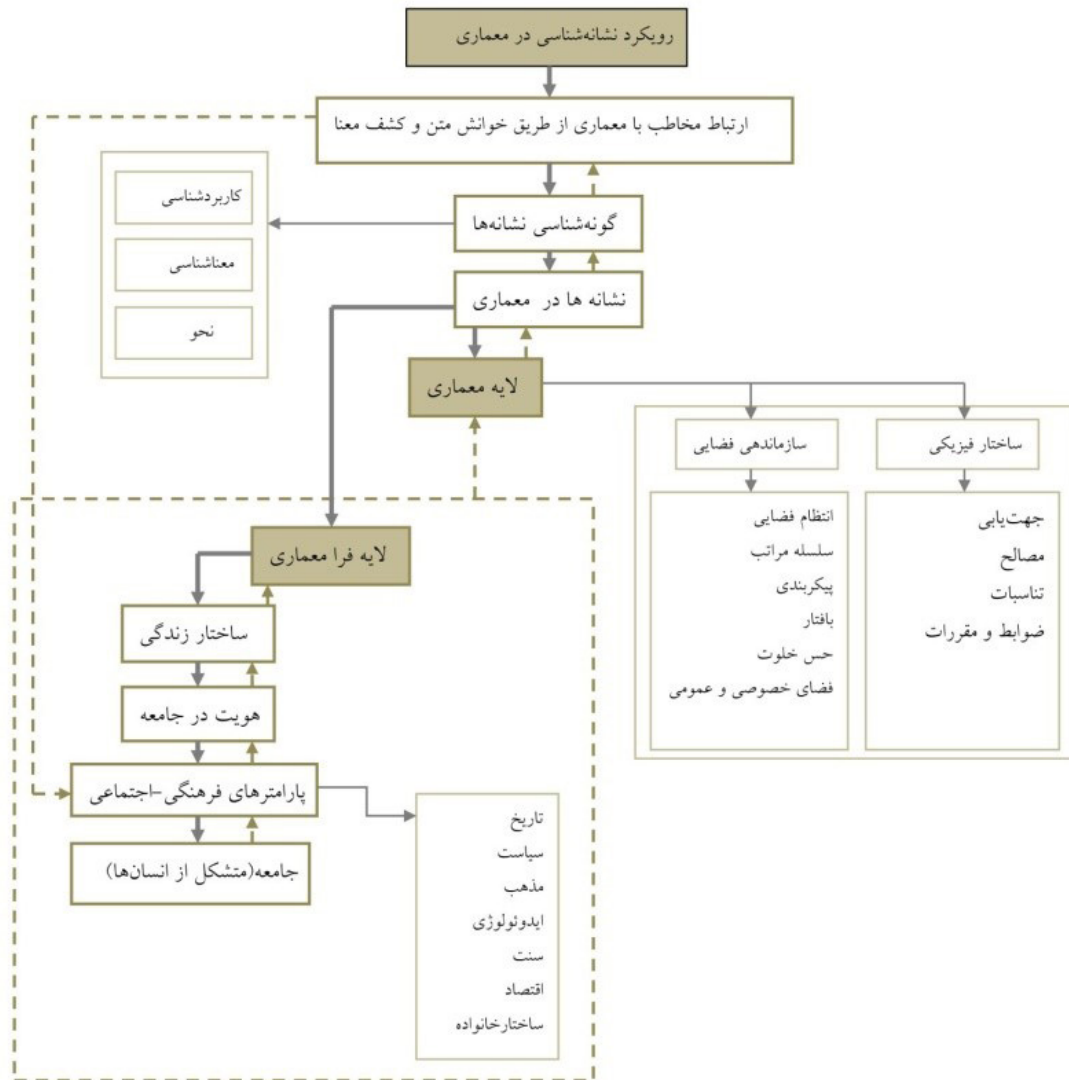
جدول ۱: ابعاد معناسازی براساس نظر گوستافسون و برادبنت

ابعاد معناسازی بر اساس مدل گوستافسون و معناسازی برادبنت	
عوامل محیطی	سرزندگی، اوقات فراغت، دسترسی، جهت‌یابی، نمادگرایی و مقیاس فضا
دیگران	تعاملات اجتماعی، دوست‌یابی و ارتباط با دیگران
عوامل فردی	انطباق‌پذیری با طرح‌واره ذهنی، امنیت، رضایت‌مندی و خاطره‌مندی

در جامعه‌شناسی روش زندگی^۱ به‌عنوان مجموعه‌ای از ارزش‌های مشترک دیده شده و زندگی روزمره و رفتارها در زمینه اجتماعی خاصی معنی‌دار هستند. فعالیت‌هایی همانند نوع و میزان ارتباط‌های اجتماعی افراد، نوع استفاده از فضا و زمان، نوع روابط خویشاوندی و خانوادگی و از آن قبیل در زمینه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی متفاوتند. روش زندگی، نوع فعالیت‌هایی که صورت می‌گیرند و دلیل انجام آن‌ها و این‌که فعالیت‌ها برای آن‌ها چه معنی دارند، را تشریح می‌کند (Pourdehimi, 2012, pp. 15-16). شکل زندگی در هر دوره زمانی، مناسب با شرایط آن دوره تغییر می‌کند. شکل زندگی در واقع صورتی است که تحت تأثیر خواست‌ها و نیازهای انسان و در شرایط اقلیمی، امکانات موجود، روابط اجتماعی و غیره قوام می‌گیرد. اما شیوه زندگی روشی و منشی است که انسان بنا به دیدگاه، باورها، اندیشه یا به‌طور کلی فرهنگشان بروز می‌دهد و از آنجا که بستگی کامل به نوع نگاه انسان به زندگی و اندیشه و بینش او دارد، می‌تواند در حوزه‌هایی، امری پایدار تلقی می‌شود (Abdollahzadeh & Arjmand, 2012, p. 110). فضاهای معماری، نشانه‌هایی است که مطابق با شیوه زندگی، فرهنگ و روش‌های زندگی ساکنین آن‌ها در طول تاریخ شکل گرفته است. مکان جغرافیایی به لحاظ اجتماعی هرگز خنثی و بی‌غرض نیست و یا به تعبیر زیمل، شهر مدرن «یک هویت فضایی با نتایج جامعه‌شناختی نیست، بلکه هویت جامعه‌شناختی است که به نحو فضایی شکل گرفته است» (Bocock, 1993, p. 16). لذا برای رسیدن به عناصر و عواملی که شکل‌دهنده فضایی با هویت هستند و ایجادکننده کالبدهایی هستند که آدمیان بر اساس نوع انتخاب‌ها و علایق خویش برمی‌گزینند، نیازمند دانشی

هستیم که ما را از جامعه ایران در هر دوره تاریخی، سبک زندگی مردم و انتخاب‌ها و عادت‌واره‌هایش در جریان فرآیند زندگی روزمره آگاه سازد؛ تا بتوانیم به جستجوی نشانه‌هایی ملموس در مسکنی بپردازیم. متن از لایه‌های متعددی تشکیل شده‌است که هر یک خود نمود عینی و متنی یک رمزگان‌اند. تردید نیست که بسته به متن، برخی لایه‌ها یا حتی گاه یک لایه ممکن است نسبت به لایه‌های دیگر اصلی‌تر تلقی شود و در تجلی‌های متفاوت متنی حضور ثابت‌تری داشته باشد و لایه‌های دیگر ممکن است متغیر باشد. در طول دوران مختلف، معماری تحت تأثیر عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده‌است؛ لذا تحلیل معماری بر پایه دانش‌شناسی بدون در نظر گرفتن عوامل مختلف فرامعماری و معماری امکان‌پذیر نمی‌باشد. در این پژوهش رویکرد نشانه‌شناسی در معماری در دو لایه (لایه معماری و فرامعماری) تعریف شد. لایه فرامعماری برگرفته از جامعه و پارامترهای فرهنگی و اجتماعی است و لایه معماری به ساختار معماری می‌پردازد. لذا با توجه به تعاریف ذکر شده سیستمی جهت خوانش معماری از دیدگاه نشانه‌شناسی ترسیم مورد بررسی قرار گرفت (شکل ۱). در واقع جهت خوانش هر اثر معماری بررسی لایه فرامعماری به جهت شناخت روش زندگانی مؤثر از شرایط فرهنگی و اجتماعی زمان و تأثیر آن بر لایه معماری و نشانه‌های انتخابی در هر دوره ضروری می‌باشد. این دو لایه بر اساس نشانه‌شناسی تعریف شده توسط چارلز موریس به سه موضوع کاربردشناسی، معناسازی و نحو و تبیین این سه موضوع توسط برادبنت در معماری، قابل خوانش توسط مخاطب است که سبب درک معنای نشانه‌های به کار رفته در معماری می‌شود.

شکل ۱: رویکرد نشانه‌شناسی در معماری

۴. روش تحقیق

هدف این پژوهش بررسی خانه‌های دو دوره تاریخی در شیراز، با رویکرد نشانه‌شناسی و در راستای نیل به معناشناسی در معماری مسکن می‌باشد. بر همین اساس ۱۵ خانه دوره قاجار (۱۷۹۱-۱۹۲۵ م.) و سه مجتمع مسکونی دوره معاصر (مجتمع مسکونی دراک، مجتمع مسکونی چوگان و مجتمع مسکونی اساتید) جهت بررسی انتخاب شد. در روند انتخاب نمونه خانه‌های دوره قاجار ابتدا ویژگی‌ها مورد بررسی قرار گرفت و مشاهده شد که خانه‌های این دوره به صورت حیاطدار بوده که در دو

طرف، در سه طرف و یا در چهار طرف حیاط، ساخت و ساز صورت گرفته است. لذا نمونه‌ها به صورت تصادفی و کنترل شده، در دو نظام پیمون کوچک و بزرگ با عنایت به فراوانی واحدها در هریک از الگوها و با توجه به ارزش تاریخی آن‌ها، انتخاب گردید. در انتخاب نمونه مجتمع‌های مسکونی، سه مجتمع شناخته‌شده در شیراز در سه موقعیت جغرافیایی مختلف، با سه موقعیت اقتصادی و اجتماعی متفاوت و همچنین با توجه به میزان جمعیت ساکن در هر سه مجتمع (به‌عنوان مجتمع‌های با جمعیت بالا) که پس از بازدیدهای میدانی مشاهده گشت، انتخاب شد.

شکل ۲: خانه‌های قاجار شیراز

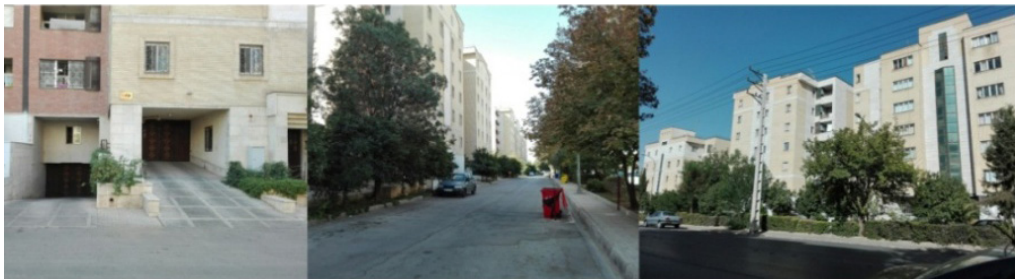

(Documents in the Cultural Heritage Organization of Fars Provinc, 2019)

شکل ۳: مجتمع مسکونی دراک

شکل ۴: مجتمع مسکونی چوگان

شکل ۵: مجتمع مسکونی اساتید

۲. فضاهای این خانه را چگونه می‌بینید؟
۳. آیا در این خانه مکان یا شی خاصی وجود دارد که برای شما معنی خاصی داشته باشد؟
پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه و مصاحبه‌شوندگان شامل دو گروه از افراد بودند:

۱. افرادی که سابقه زندگی در خانه‌های سنتی را داشتند.
۲. ساکنین خانه‌های مجتمع‌های مسکونی.
در روند بررسی خانه‌های سنتی قاجار شیراز، با تأسف تخریب‌های گسترده انجام شده و برهم خوردن بافت اجتماعی- فرهنگی، سبب عدم دسترسی و مشاهده مستقیم خانه‌ها شده است. عدم دسترسی به ساکنین اصلی این خانه‌ها جهت تهیه پرسشنامه و مصاحبه و خالی از سکنه بودن این خانه‌ها جهت بررسی بخشی از مطالعات، از محدودیت‌ها و مشکلات این پژوهش بوده است. از آن‌جاکه بازشناسی نظام معنای محیطی فضاهای تاریخی در زمان تحولات پس از آن، با توجه به فاصله زمانی بایستی فارغ از ذهنیات پژوهشگر انجام شود تا بتواند تصویری از معانی دیروز فضا را در امروز بیان کند، نیاز است تا پاسخ‌دهندگان در محیط تاریخی قرار گیرند. براین اساس جهت پاسخ‌دهندگان گروه ۱ در قالب تور تفریحی، یک گروه از افرادی که سابقه زندگی در خانه‌های سنتی را داشتند به خانه منطقی‌نژاد (یکی از خانه‌های دوره قاجار شیراز که امکان بازدید را فراهم کرده است) برده تا با یادآوری خاطرات خانه‌های سنتی و بر اساس تصویر ذهنی که در آن‌ها ایجاد شود به پرسشنامه پاسخ دهند و در همان مکان مصاحبه تهیه شد. پاسخ‌دهندگان گروه ۲ در محیط مجتمع مسکونی خود مورد پرسش و مصاحبه قرار گرفتند. پایایی پرسشنامه براساس ضریب آلفای کرونباخ در خانه‌های معاصر ۰.۹ و در خانه‌های سنتی ۰.۸۹۴ بوده که نشان‌دهنده پایایی و همبستگی درونی مناسب سؤالات می‌باشد (ضرایب آلفا بیشتر از ۰.۷ است).

در مصاحبه که به صورت نیمه‌ساختاریافته تنظیم شد، تلاش شد تا سؤالات به گونه‌ای باشد که کاوش عمیق ذهن مصاحبه‌شوندگان در راستای دسترسی به آنچه درون ذهن افراد است را ممکن سازد و همچنین از هرگونه پیش‌داوری و به حاشیه رفتن پاسخ‌دهندگان جلوگیری شود. در این رابطه به منظور گردآوری سطح بیشتری از اطلاعات از افراد صدای آنان ضبط و مصاحبه تا زمانی ادامه یافت که پدیده‌های مشترک بروز کردند و گفته‌های شرکت‌کنندگان تکراری شدند. اطلاعات مصاحبه‌شوندگان در مقابل بیانات آن‌ها به صورت کد مشخص شد (مدت زمان سکونت، سن، M/F جنسیت). مصاحبه‌ها به صورت تحلیل ساختاری و برحسب میزان تکرار- تعداد واژه‌ها، الفاظ، اصطلاحات و گفته‌های مشترک بررسی و مطالب اضافی شناسایی و پاکسازی شد و بیانات شاخص و معانی مدون شده از آن‌ها در راستای دستیابی به مفاهیم مشترک استخراج و نتایج حاصله در جداول ۵ تا ۸ گردآوری و چگونگی ارتباط مخاطب با نشانه‌ها و خوانش متن توسط کاربران

از آن‌جا که درک معانی فضاها و کشف رمزگان به کار رفته در آن نیاز به شناخت جامعه‌ای دارد که محیط ساخته‌شده در آن تجلی یافته است، با بررسی نشانه‌ها در نمونه‌های مورد مطالعه و جامعه آماری بررسی شده می‌توان به معنای آن نشانه‌ها دست‌یافت. لذا بر پایه شکل حاصل از مبانی نظری بررسی شده، در مرحله اول، نمونه‌ها با توجه به رویکرد نشانه‌شناسی در معماری در دو لایه معماری و فرامعماری به صورت مطالعه کتابخانه‌ای، با توجه به اسناد موجود و تحقیقات انجام شده (که به هریک از موارد به تفصیل در کتب و مقالات مختلف پرداخت شده) و بازدیدهای میدانی، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت و نتایج حاصل از مقایسه تطبیقی در جداول ۲ و ۳ و ۴ گردآوری شده است. در این مرحله تأثیر لایه معماری و فرامعماری بر نشانه‌های انتخاب شده در متن/ بنا از منظر کاربردشناسی و نحو مورد بررسی قرار گرفت.

در مرحله دوم، به منظور بررسی معناشناسی نشانه‌های به کار رفته و ارزیابی معنای دریافت‌شده توسط کاربران فضاهای معماری در مجتمع‌های مسکونی، و بازنمایی ذهنی معنایی در خانه‌های سنتی از روش پرسشنامه بسته مورد استفاده قرار گرفت. لذا بر اساس ابعاد معناشناسی بیان‌شده توسط گوستافسون و برادبنت (جدول ۱)، موارد جهت ارزیابی تعیین و پرسشنامه تنظیم شد و سپس براساس آن تمامی موارد ابعاد معنا در فضاهای مختلف خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی مورد پرسش قرار گرفت و سپس با استفاده از نرم‌افزار SPSS پرسشنامه‌ها مورد بررسی قرار گرفته و نتایج حاصل در شکل ۶ و ۷ گردآوری شد (لازم به توضیح است که ابتدا پرسشنامه بر طبق طیف آژگود^۱ طراحی و برای هریک از فضاها در قالب موارد ذکر شده صفات دوتایی و متضاد طراحی شد و از پاسخ‌دهندگان خواسته شد تا در یک بازه امتیاز ۷ تایی به سؤالات پاسخ دهند. به منظور بررسی کیفیت پرسشنامه طراحی شده و بررسی روایی محتوایی آن، آزمون مقدماتی پرسشنامه انجام گرفت که پایایی گزینه‌های تدوین شده بر اساس آن مشخص گردد، نتیجه حاکی از آن بود که پرسشنامه با سیستم صفات دوتایی آژگود قابلیت خوانایی و فهم لازم را برای پاسخ‌دهندگان ندارد. لذا بر این اساس گزینه‌ها بر اساس طیف پنج‌تایی خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد تنظیم شد). در این مرحله نشانه‌های به کاررفته در متن (بنا) که برگرفته از لایه‌های معماری و فرامعماری بوده است از دیدگاه معناشناسی بررسی شد.

در مرحله سوم، به منظور استخراج و تحلیل معنا از طریق نشانه‌شناسی از روش مصاحبه عمیق با افراد بر مبنای روش تحقیق روایی در راستای درک رابطه افراد با خانه و برداشت معنایی آن‌ها از نشانه‌های موجود در فضای خانه استفاده شد. سؤالات اصلی که در طول مصاحبه از افراد پرسیده شد شامل موارد ذیل است:

۱. از شنیدن کلمه خانه چه احساسی در شما به وجود می‌آید؟

ساختار زندگی فرد و ایدئولوژی‌های جامعه‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند بر معماری یک جامعه در زمان خود اثرگذار است. این عوامل اثرگذار جدا از مباحث معماری هستند و به‌عنوان لایه‌ای فراتر از معماری بررسی می‌گردند. بنابراین بررسی معماری یک دوره فارغ از لایه فرامعماری امری بیهوده است.

۵-۱- مرحله اول: بررسی نمونه‌ها با توجه به رویکرد نشانه‌شناسی

با توجه با مشاهده میدانی از موردهای مطالعاتی، بررسی پلان‌ها و مدارک معماری و مطالعات کتابخانه‌ای، دو لایه معماری و فرامعماری با الگوی کاربردشناسی و نحو در کلیه خانه‌های سنتی قاجار و مجتمع‌های مسکونی مورد بررسی قرار گرفت:

فضا بررسی شد. سپس با استفاده از شکل ۱ در جداول ۹ و ۱۰ ارتباط معنای دریافت شده با لایه‌های معماری و فرامعماری تحلیل شد.

۵. بررسی مورد مطالعاتی

ارزش‌ها و هنجارهای یک جامعه فارغ از مباحث محیطی در معماری یک جامعه مستتر است. در طول تاریخ سبک‌های معماری مختلف بر اساس همین ارزش‌ها و هنجارها شکل گرفته و بر ساختمان‌ها و در سطح کلان، معماری شهرها اثرگذار بوده‌اند. عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، مذهبی، فرهنگی و تاریخی در طول زمان در یک جامعه شکل می‌گیرد و سبب ایجاد هنجارها و ارزش‌های یک جامعه می‌شود. در یک جامعه هنجارمند فرد می‌آموزد که چطور رفتار کند و ساختار زندگی فرد شکل می‌گیرد.

جدول ۲: بررسی لایه فرامعماری دیدگاه نشانه‌شناسی در خانه‌های سنتی قاجار و مجتمع‌های مسکونی

نشانه	ویژگی	دوره تاریخی	لایه فرامعماری
- طراحی خانه بر اساس نیازهای حال و آینده - تعداد زیاد اتاق‌ها - فضاهای متعدد جهت برگزاری مراسم مختلف	- نگاه به خانه به‌عنوان محل دائم زندگی	خانه‌های دوره قاجار	تاریخ
- طراحی خانه بر حسب نیاز حال - تعداد اتاق‌های محدود	- خانه به صورت مکان موقت و رفع نیاز روزمره	مجتمع‌های مسکونی	
- طراحی خانه بر اساس سنت‌ها و روش‌های فردی - طراحی خانه بر حسب نیاز کارفرما و نظر استادکار	- عدم وجود نقش دولت در زمینه خانه‌سازی	خانه‌های دوره قاجار	
- زندگی مستقل در واحدهای آپارتمانی - بلندمرتبه‌سازی و آپارتمان‌نشینی	- تأثیر سیاست دولت بر تعداد فرزندان - تأثیر سیاست دولت بر خانه‌دار کردن همه خانواده‌ها - تأثیر سیاست دولت بر بلندمرتبه‌سازی و قوانین شهری بر حسب کم‌کردن سطح اشغال	مجتمع‌های مسکونی	سیاست
- دیوارهای بلند و بدون گشودگی به بیرون - تقسیم فضاها به اندرونی و بیرونی	- تجلی ارزش‌های دینی - توجه به ارزش‌های معنوی - پنهان‌سازی درون خانه در راستای حفظ محرمیت خانه	خانه‌های دوره قاجار	مذهب
- پنجره‌های کشیده و شفافیت در نما	- تجلی ارزش‌های دنیوی - توجه به ارزش‌های عرفی - کاهش پنهان‌سازی و نمایش خویش در راستای نشان دادن قدرت	مجتمع‌های مسکونی	

نشانه	ویژگی	دوره تاریخی	لایه فرامعماری
<ul style="list-style-type: none"> - طراحی بر اساس فرهنگ و سبک زندگی - اهمیت به فضای درونی ساختمان 	<ul style="list-style-type: none"> - اعتقاد بر پایه مذهب، سنت و باورهای قومی - همسو بودن با ویژگی‌های فردی خویش و ویژگی‌های اجتماعی مورد پذیرش جامعه 	خانه‌های دوره قاجار	ایدئولوژی
<ul style="list-style-type: none"> - طراحی به سبک مدرن و بدون توجه به فرهنگ - استفاده از مصالح جدید - اهمیت به فضاهای بیرونی ساختمان - جهت جلب نظر بیننده 	<ul style="list-style-type: none"> - تحت تأثیر فرهنگ معاصر و فرهنگ دیگر کشورها - گرایش به مدرگرایی - تلاش جهت ارتقای منزلت اجتماعی بیش از توان خویش 	مجتمع‌های مسکونی	ایدئولوژی
<ul style="list-style-type: none"> - فضاهای خانه بر مبنای استراحت مرد و محل کار زن - فضاها بر اساس عملکرد فردی و اجتماعی 	<ul style="list-style-type: none"> - پدرسالاری در خانه - خانه به‌عنوان محل انجام کلیه فعالیت‌ها و مناسبت‌های اعضای خانواده (محل خوردن، دید و بازدید، برگزاری جشن، عزا و غیره) 	خانه‌های دوره قاجار	سنت
<ul style="list-style-type: none"> - فضاها براساس محل استراحت کلیه اعضای خانواده - فضاها بر اساس عملکرد فردی 	<ul style="list-style-type: none"> - خانواده‌سالاری در خانه - خانه به‌عنوان محل استراحت اعضای خانه و انتقال کارکردهای سنتی خانواده به شهر (انتقال محل دید و بازدید، جشن، عزا، دیدارهای دوستانه و غیره به فضاهای شهری). 	مجتمع‌های مسکونی	سنت
<ul style="list-style-type: none"> - فضا بر اساس نیاز و سلیقه کارفرما - استفاده از مصالح بومی و نوع طراحی بر حسب سلیقه کارفرما و استادکار 	<ul style="list-style-type: none"> - خانه بر اساس بودجه کارفرمایان - عدم نگاه به خانه به‌عنوان منبع اقتصادی 	خانه‌های دوره قاجار	اقتصاد
<ul style="list-style-type: none"> - فضا بر اساس سلیقه سرمایه‌دار - استفاده از مصالح و نوع طراحی در راستای صرفه اقتصادی بهتر سرمایه‌گذار 	<ul style="list-style-type: none"> - توزیع نامناسب منابع مالی - ساخت خانه توسط سرمایه‌داران - خانه به مثابه کالای اقتصادی 	مجتمع‌های مسکونی	اقتصاد
<ul style="list-style-type: none"> - الگوی محوری اتاقها - چندکاربردی بودن فضاها 	<ul style="list-style-type: none"> - خانواده به صورت چندهسته‌ای و طایفه‌ای - ازدیاد روابط اجتماعی میان اعضا خانواده و اطرافیان - زندگی طیف‌های مختلف سنی در یک خانه در کنار هم - تقسیم وظایف زنان در خانه و مردان بیرون از خانه 	خانه‌های دوره قاجار	ساختار خانواده
<ul style="list-style-type: none"> - الگو بر اساس تعداد خواب ساکنین به صورت مستقل 	<ul style="list-style-type: none"> - خانواده به صورت تک‌هسته‌ای - کاهش روابط اجتماعی و روابط محدود به اعضای اصلی خانواده - زندگی طیف‌های مختلف سنی به صورت مستقل و در خانه‌های مشابه - تقسیم وظایف زنان و مردان به صورت مشترک در بیرون و داخل خانه 	مجتمع‌های مسکونی	ساختار خانواده

نحوه ارتباط بین فضاهای معماری در فرهنگ‌ها و کاربری‌های مختلف متفاوت است. کاربران انتظار دارند با قرارگیری در محیط‌های مختلف درک متفاوتی از روابط فضاهای تعریف شده داشته باشند. چگونگی ارتباط بین فضاها و سازماندهی آن‌ها در جدول ۳ و در لایه معماری بررسی شد.

جدول ۳: بررسی لایه معماری (سازماندهی فضایی) دیدگاه نشانه‌شناسی در خانه‌های سنتی قاجار و مجتمع‌های مسکونی

نشانه	ویژگی	دوره تاریخی خانه	لایه فرامعماری سازماندهی فضایی	
			سازماندهی فضایی	سازماندهی فضایی
<ul style="list-style-type: none"> - نما فاقد تزیین - نما بدون پنجره - پنجره ساده در نما - استفاده از مصالح روز و مقرون به صرفه - ورودی شاخص، غیرمستقیم - ورودی با جزییات پیش‌طاق، سکو، کلون و غیره - ورودی جهت وسایل نقلیه - درب جداکننده واحدها - حیاط به‌عنوان فضای خدماتی و حرکتی - ایوان به‌عنوان مفصل بیرون و درون - بام (فضای خصوصی) به‌عنوان محل خواب - حیاط، ایوان و بام دارای نظم ارتباطی و واجد ارزش - حیاط مفصل ارتباط با فضای شهر - تراس جهت نگهداری تأسیسات و البسه - بام جهت تأسیسات مشترک - حیاط، بام و تراس فاقد نظم ارتباطی و به صورت مشترک و تصادفی - اتاق به صورت سهدری، پنج‌دری و غیره - مطبخ در گوشه ساختمان - اتاق با استاندارد مبلمان - آشپزخانه باز (Open) - حیاط و بام (فضای باز) - ایوان (فضای نیمه‌بسته) - اتاق (فضای بسته) - حیاط و بام (فضای باز مشترک) - خانه (فضای بسته) 	<ul style="list-style-type: none"> - عدم جلب‌نظر و بدون گشودگی - نما به مثابه پوسته ساختمان - به مثابه گذر از جایی به جای دیگر - نشان از حریم دو فضا - مسیری جهت گذر و دسترسی به واحد مسکونی - توجه به نقش فرهنگی و عملکردی فضاهای باز - حفظ ارتباط عملکردی و بصری با طبیعت - استفاده از شرایط مطلوب اقلیمی فضای باز - فضای باز به صورت تصادفی میان بلوک‌ها - فضای باز به صورت مشترک میان واحدها - عملکردی بودن اتاق‌ها - محل پخت‌وپز به‌عنوان فضای فرعی - اتاق محل کمد وسایل و تخت - محل پخت‌وپز به‌عنوان عنصر اصلی خانه - ترکیب فضای باز، نیمه‌بسته و بسته - تنوع عملکردی فضاهای بسته - استفاده از حداکثر فضا جهت زیربنا (قوانین شهرسازی) 	<ul style="list-style-type: none"> خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی 	<ul style="list-style-type: none"> جداره خارجی ورودی پیکربندی فضایی فضای باز (حیاط، ایوان و تراس بام) مجتمع‌های مسکونی فضای زندگی (اتاق‌ها و فضای خدماتی) انتظام فضایی 	

نشانه	ویژگی	دوره تاریخی	لایه فرامعماری سازماندهی فضایی
- حیاط مرکزی - هشتی و دالان - دیوار صلب بیرونی - تقسیم فضاها به اندرونی و بیرونی - عدم گشودگی به بیرون	- توجه به ارتباط سلسله مراتبی و غیر مستقیم از بیرون به درون - درون‌گرایی با توجه به مسائل مذهبی، فرهنگی و اقلیمی - ورود با واسطه از فضای عمومی به خانه	خانه‌های دوره قاجار	فضای عمومی و خصوصی
- پنجره رو به محیط بیرون - محوطه باز مشترک - نزدیک کردن فضای خصوصی و عمومی	- سبک مدرن بدون توجه به مسائل فرهنگی، مذهبی و اقلیمی - عدم توجه به درون‌گرایی - ورود بدون واسطه از فضای عمومی به خانه - استفاده از محوطه بین ساختمان‌ها در راستای حل دسترسی‌ها	مجتمع‌های مسکونی	
- فضاها بر اساس عملکرد - استفاده از فضاهایی چون پستو، صندوق‌خانه، کنج جهت افزایش حس خلوت در فضاها - مفاصل قوی در میان فضاها - تفکیک فضای اندرونی و بیرونی	- اولویت بخشی به خلوت جمعی ساکنین - اهمیت به عملکرد فضاها - کاهش مرز زندگی میان اعضای خانواده - اهمیت به خلوت فیزیکی، بصری و شنیداری	خانه‌های دوره قاجار	خلوت
- اتاق‌های مخصوص تک تک اعضای خانواده - مفاصل ضعیف در میان اتاق‌ها و فضاهای خدماتی	- اولویت‌بخشی به خلوت فردی - افزایش مرز میان زندگی اعضای خانواده - استفاده از فضاهای مشترک جهت افزایش زیربنا واحدها - کاهش خلوت فیزیکی، بصری و شنیداری	مجتمع‌های مسکونی	
- بنا کم ارتفاع با گستردگی افقی - بنا با ارتفاع زیاد با فشاره رو به بالا	- بسط افقی فضا - گستره دید و تناسبات افقی - بسط عمودی فضا جهت تعداد واحد بیشتر - تناسبات عمودی و تقویت دید به بالا	خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی	فشاره- گستره
- احجام پر و خالی - بازی نور و سایه - مسکن حداقل یا احجام پر	- وجود معنا در فضاهای مختلف - عملکرد در فضا	خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی	حضور- غیاب
- حیاط - نشیمن و اتاق‌ها در ارزش مساوی - تزئینات- عملکرد و نیارش وحدت‌یافته - تزئینات و عملکرد به صورت جدا و گسسته	- توجه به محل اجتماع خانواده - توجه به فردگرایی - توجه به محل اجتماع خانواده - خانه به مثابه یک کلیت با نظم - تنوع بیش از حد، کسالت بیش از حد	خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی	مرکزگرایی- مرکززدایی ریتیم وحدت- کثرت
- سایه، نور و رنگ - فاقد تزئینات	- خاطره‌انگیزی، خیال‌انگیزی - ایجاد حس کنج‌کاوی - سادگی، رفع نیازهای ضروری	خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی	کاهش- افزودگی
- شکل و معنا توأم با یکدیگر - شکل و معنا جدا از یکدیگر	- اهمیت به کلیت بنا - ارتباط میان انسان و محیط - انسان و محیط دو پدیده خارج از هم	خانه‌های دوره قاجار مجتمع‌های مسکونی	جز- کل

جدول ذیل بیان کننده ویژگی‌های خانه‌های دوره قاجار ساختار فیزیکی در لایه معماری می‌باشد. و مجتمع‌های مسکونی و نشانه متناسب با آن بر اساس

جدول ۴: بررسی لایه معماری (ساختار فیزیکی) دیدگاه نشانه‌شناسی در خانه‌های سنتی قاجار و مجتمع‌های مسکونی

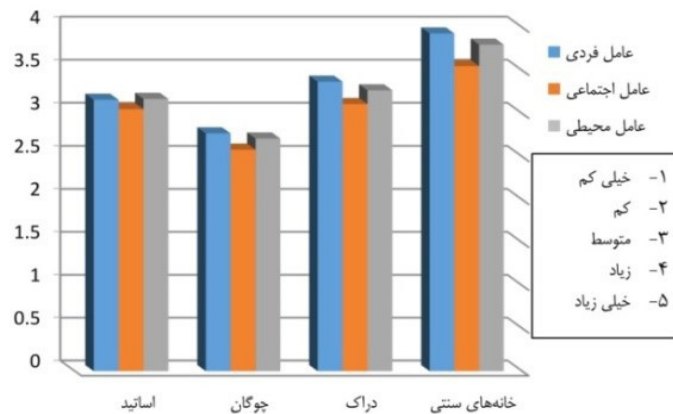
نشانه	ویژگی	دوره تاریخی خانه	لایه فرامعماری ساختار فیزیکی
- استفاده از حیاط مرکزی و رون مناسب - طراحی فضاها با توجه به کاربری مطلوب و اقلیم مناسب - تفکیک فضایی با استفاده از فواصل میان	- جهت بر اساس استفاده از نور شمال، جنوب، شرق و غرب - جهت‌یابی فضاها با توجه به ویژگی‌های فضایی - ساختار شبکه‌ای و استقلال فضایی	خانه‌های دوره قاجار	جهت‌یابی
- نور واحدها یا صرفاً از شمال یا از جنوب و یا شمالی- جنوبی - طراحی فضاها با توجه به جاگذاری مبلمان - تفکیک فضایی با استفاده از درب‌ها	- جهت بر اساس ضوابط شهری - جهت‌یابی از طریق اشیا و مبلمان - تجمیع اتاق‌ها در یک قسمت - عدم تشخیص فضاها در هنگام بسته‌بودن درب‌ها	مجتمع‌های مسکونی	
- آجر - کاهگل	- توجه به ویژگی‌های نمادین - در نظر گرفتن مسائل اقتصادی - مدنظر قرار دادن مسائل اقلیمی	خانه‌های دوره قاجار	مصالح
- آجر - سیمان و رنگ‌های نانو - سیمان شسته	- استفاده از مصالح نوین - توجه به مسائل اقتصادی	مجتمع‌های مسکونی	
- نظم بصری در کل و جز	- اهمیت هندسه، نیارش و پیمون	خانه‌های دوره قاجار	
- گوشه‌های فاقد نظم و بدون استفاده	- توجه به استفاده حداکثر فضا و شکل بیرونی ساختمان	مجتمع‌های مسکونی	تناسبات
- ابعاد فضاها با استفاده از پیمون	- اهمیت هندسه در طراحی - اهمیت پیمون در ساخت	خانه‌های دوره قاجار	الگو و ضوابط
- ابعاد فضاها با توجه به استانداردهای مبلمان	- اهمیت مبلمان و تجهیزات		

۵-۲- مرحله دوم: تهیه پرسشنامه

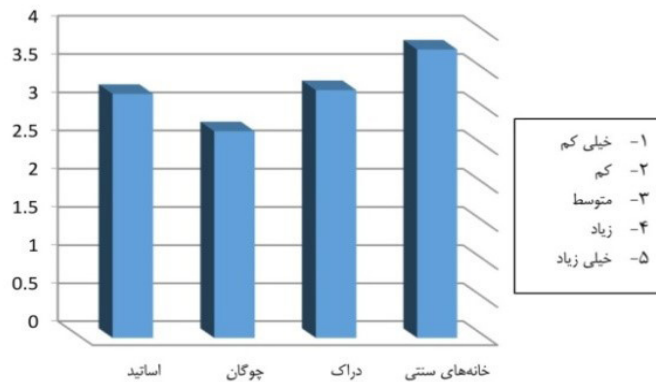
در مرحله دوم به جهت درک رابطه میان عناصر به‌کار رفته، فضاها ساختار شده (دال) و سنجش معانی دریافت‌شده توسط مخاطب (مدلول) پس از بررسی عوامل فردی، اجتماعی و محیطی در کلیه فضاها نمونه‌های مورد بررسی و ارزیابی عوامل معنایی بر اساس نشانه‌های موجود در آن‌ها، پرسشنامه‌ها تحلیل شد. در ارزیابی نظر ساکنین مجتمع مسکونی و خانه‌های سنتی نسبت به

عوامل فردی، اجتماعی و محیطی در فضای کل خانه، ساکنین مجتمع‌های اساتید، چوگان و دراک میزان رضایت خود را در هر سه عامل متوسط بیان نموده‌اند. در حالی که ساکنین خانه‌های سنتی میزان رضایت خود را در هر سه عامل زیاد بیان کرده‌اند. شکل ۶ نظر ساکنین مجتمع مسکونی و خانه‌های سنتی نسبت به عوامل فردی، اجتماعی و محیطی فضای کل خانه را نشان می‌دهد و شکل ۷ نشان‌دهنده نظر ساکنین در خصوص عوامل معنایی برداشت شده از نشانه‌های موجود در فضا می‌باشد.

شکل ۶: مقایسه نظر ساکنین خانه‌های معاصر و خانه‌های سنتی نسبت به عوامل فردی، اجتماعی و محیطی حاصل از نشانه‌های فضای کل خانه

شکل ۷: مقایسه نظر ساکنین خانه‌های معاصر و خانه‌های سنتی نسبت به عامل معنایی حاصل از نشانه‌های فضای کل خانه

۱ بررسی شد (کلیه بیانات شرکت‌کنندگان با ادبیات محاوره‌ای و درست عین واژگان آن‌ها نقل قول شد تا تغییر ساختاری در ادای جملات، خللی در روایی و اعتبار گفته‌ها ایجاد نکند).

۵-۳- مرحله سوم: تهیه مصاحبه از شرکت‌کنندگان و تحلیل آن

بیانات شاخص مصاحبه‌شوندگان برداشت و شاخص‌های مطرح شده با رویکرد نشانه‌شناسی حاصل از شکل

جدول ۵: بررسی معانی دریافت‌شده حاصل از مصاحبه خانه‌های سنتی

معانی دریافت شده	بیانات شاخص
	۱. خاطرات زیادی با آمدن در این خانه برایم زنده شد، خاطرات به خاطر وجود خانواده‌هایی بود که با ما زندگی می‌کردند، دایی، خاله، پدر بزرگ، مادر بزرگ (F-۶۹-۱۹).
	۲. از زنگ زدن و دعوت خبری نبود یکدفعه مهمان‌ها سر می‌رسیدند. همه دور هم بودیم برایشان متکا و پتو پهن می‌کردیم و ما با بچه‌ها بازی می‌کردیم (۲۵-۸۲-M).
ارتباطات اجتماعی زیاد میان اعضای خانواده	۳. خانه‌ها طوری ساخته می‌شدند که روابط اجتماعی بیشتری بین افراد خانه اتفاق می‌افتاد. صبح‌ها زن‌های خانه در مطبخ جمع می‌شدند و هرکس غذای خودش را درست می‌کرد، اما عروس و دخترهای جوان خانه از بزرگترها آشپزی یاد می‌گرفتند (F-۷۹-۱۴).
- زمان‌های زیاد دور هم بودن در میان اعضا به همراه ایجاد خاطرات	۴. شب‌ها خانواده ما و برادرم که تازه ازدواج کرده بود و عمویم که همه با هم زندگی می‌کردیم، در حیاط شام می‌خوردیم. هرکس شام خودش را درست می‌کرد ولی در کنار هم و از غذاهای هم می‌خوردیم (F-۷۹-۱۴).
- تعاملات اجتماعی میان زنان در خانه	

بیانات شاخص

معانی دریافت شده

۱. رابطه‌ها خیلی صمیمی بود، کدورت‌ها را راحت متوجه می‌شدند و بزرگترها حل می‌کردند. همه به حرف بزرگتر احترام می‌گذاشتند (M-۸۲-۲۵).
 ۲. با دخترها و پسرهای عمویم که در خانه ما زندگی می‌کردند بازی می‌کردیم، گاهی دعوایمان می‌شد اما مادرهایمان دخالت نمی‌کردند (M-۷۵-۱۵).
 ۳. در خود خانواده‌ها احترام به بزرگتر خیلی مهم بود و اگر پیرزن یا پیرمردی داشتند از نظر شست‌وشو و پخت غذا به او کمک می‌کردند زیرا معتقد بودند از هر دست بدی از همان دست می‌گیری (F-۷۹-۱۴).
 ۴. در قدیم فردی را به‌عنوان روضه‌خوان به طور هفتگی به خانه آورده و لب حوض شروع به موعظه و بیان مسائل شرعی خانم‌ها می‌کرد و برای آن‌ها حدیث کسا می‌خواند. خانم‌ها اگر از هم کدورت داشتند همان‌جا بیان می‌کردند و موضوع با بزرگی موعظه‌گر حل می‌شد (F-۷۹-۱۴).
۱. هر کس در خانه آرامش داشت، بچه‌ها در حیاط بازی می‌کردند، مردها در اتاق مشغول حرف‌زدن راجع به کار بودند، زن‌ها آشپزی می‌کردند و فرش می‌بافتند و کسی مزاحم دیگری نبود (M-۶۹-۱۹).
 ۲. وسط حیاط خانه ما حوض بود، هم زینتی بود هم گاهی هندوانه در آن می‌گذاشتیم خنک شود. بچه‌ها تابستان در آن بازی می‌کردند (M-۸۲-۱۵).
 ۳. مهمان رسمی و غریب‌تر که می‌آمد جایش را در مکان بالای خانه آماده می‌کردیم. پدرم ما را نهیب می‌داد صدا ندهید، ما هم می‌رفتیم در اتاق‌های دیگر. مادرم وسایل پذیرایی را پشت در می‌گذاشت و پدرم را صدا می‌زد تا ببرد (M-۷۵-۱۵).
 ۴. همه چیز در خانه پیش‌بینی شده بود مثلاً از چاه آب می‌گرفتند که وارد حوض می‌شد و در کنار آن مطبخ بود. حتی جایی برای کوبیدن نخود و گوشت و اجاقی برای پخت‌وپز هم بود (M-۷۹-۱۴).
۱. در دوتا کوبه داشت، در که می‌زدند می‌فهمیدیم مرد است یا زن اگر مرد بود مادرم من را صدا می‌زد تا در را باز کنم، اما اگر زن بود گاهی خواهرم هم می‌رفت (M-۸۲-۲۵).
 ۲. ساختمان‌های اطراف به خانه ما دید نداشت به همین دلیل در تابستان، مردها که از خانه می‌رفتند گاهی زن‌ها با لباس در حوض خانه می‌رفتند و سرشان را خیس می‌کردند تا خنک شوند (F-۷۹-۱۴).
 ۳. بعد از ورودی خانه هشتی بود که سکو داشت و برای استراحت بود، بعد وارد دالان می‌شدیم و بعد حیاط خانه. یعنی حفاظی بین حیاط خانه و کوچه وجود داشت (M-۸۲-۲۵).
۱. آب‌پاشی حیاط و سبزی درختان طراوت خاصی به خانه می‌داد. آفتاب که وارد خانه می‌شد مادرم پاهایش را زیر آفتاب دراز می‌کرد می‌گفت زانو دردم بهتر می‌شود (F-۷۹-۱۴).
 ۲. درخت پرتقال قدیمی داشتیم، اولین بار که شکوفه داد، مادرم اسپند دود کرد می‌گفت درختمان عروس شده برایش کل بکشید، عجب صفایی داشت (M-۶۹-۱۹).
۱. یادم هست چند استادکار آمدند و سقف اتاق پنج‌دریمان را با چوب و نقاشی تزیین کردند، نقش فرشته و گل و پرند بود. شب‌ها نگاه من به سقف بود تا خوابم ببرد (M-۷۵-۱۵).
 ۲. چند استادکار در شهر ما بودند که با هم رقابت می‌کردند، نقاش و گچ‌کار. نگاه به خانه‌ها هنری بود (M-۸۲-۲۵).
 ۳. شیشه‌های رنگی و گچ‌کاری خانه‌یمان خیلی زیبا بود انگار طی سال‌ها که آنجا زندگی می‌کردیم با آن‌ها مأنوس شده بودیم (M-۷۵-۱۵).

- احترام به بزرگتر
- رعایت سلسله مراتب سنی
- اعتقادات مذهبی در احترام به بزرگترها و بزرگان مذهبی

- وجود اتاق‌های مختلف جهت افراد
- چندکاربرد بودن فضاها
- توجه به سبک زندگی در طراحی فضاها

- عدم تداخل حریم خصوصی و عمومی
- درون‌گرایی با توجه به اعتقادات مذهبی

- ارتباط خانه با طبیعت که سبب آرامش و سرزندگی می‌شده

- توجه به تزیینات در خانه
- استفاده از مصالح با نگاه هنری
- دلبستگی به خانه

توجه به معنا، مهم‌ترین فاکتوری است که بایستی توسط محیط پاسخ داده‌شود. لذا بیانات شاخص در مجتمع‌های مسکونی به جهت یافتن معنای دریافت شده در جداول ذیل گردآوری شد. جدول ۶ بیان‌کننده معانی حاصل شده از بیانات ساکنین مجتمع مسکونی دراک می‌باشد.

جدول ۶: بررسی معانی دریافت‌شده حاصل از مصاحبه مجتمع مسکونی دراک

معانی دریافت شده	بیانات شاخص
وجود کاربری‌های مختلف در محوطه مجتمع - امنیت در محوطه مجتمع - وجود فضای سبز در محوطه که سبب آرامش می‌شود.	<p>۱. از زمانی که مغازه‌های تجاری و کافی‌شاپ‌ها در مجتمع شروع به کار کرده‌اند گاهی برای صرف چای با خانواده به آنجا می‌رویم (۵-۲۴-F).</p> <p>۲. محوطه مجتمع باصفاست، تابستان‌ها بچه‌ها برای بازی به محوطه می‌آیند، زیرا امنیت محوطه زیاد است (۶-۴۷-F).</p> <p>۳. با مادر دوستان دخترم تابستان‌ها به محوطه می‌آییم و تا بچه‌ها بازی می‌کنند با هم گپ می‌زنیم (۶-۴۷-F).</p> <p>۴. جدا بودن مسیر ماشین و پیاده باعث آسوده شدن خاطر ما نسبت به بازی بچه‌ها در محوطه می‌شود (۳-۳۲-M).</p>
عدم احساس خلوت در محوطه مجتمع - عدم تفکیک فضای خصوصی و عمومی در محوطه	<p>۱. فضای محوطه بزرگ و دلنشین است. ولی خیلی قابل استفاده نیست چون با بقیه همسایه‌ها مشترک است (۳-۳۲-M).</p> <p>۲. ترجیح می‌دهیم برای قدم زدن از مجتمع خارج شویم، محوطه مجتمع میان تمام اهالی مشترک است و احساس راحتی نداریم (۵-۳۶-F).</p>
اولویت فضایی به وسایل نقلیه - عدم دسترسی آسان	<p>۱. وقتی ماشین نداشته باشیم دسترسی به خانه خیلی سخت است. ما که بلوک آخر هستیم مسیر زیادی را باید پیاده برویم (۷-۷۳-M).</p> <p>۲. بلوک‌های اول بهتر هستند، دستمان که سنگین باشد و وسیله ای داشته باشیم باید چند بار وسایل را زمین بگذاریم تا به خانه برسیم. راهرو دسترسی به آسانسور خیلی طولانی است (۶-۴۷-F).</p>
عدم تعاملات اجتماعی در خانه به علت ابعاد نامناسب - عدم تفکیک فضایی مناسب جهت کاربری‌های مورد نیاز در تعاملات اجتماعی	<p>۱. از مهمانان گاهی در کافی‌شاپ‌های مجتمع پذیرایی می‌کنیم چرا که خانه خودمان برای پذیرایی از مهمان‌ها خیلی کوچک است (۳-۳۲-M).</p> <p>۲. دو سال است در این خانه هستیم. اولین بار که مهمانی دادیم، مهمان‌ها و خودمان بعد از چند ساعت کلافه شده بودیم. بچه‌ها بازی می‌کردند و به خاطر پخت و پز خانه گرم شده بود؛ دیگر در خانه مهمانی ندادیم (۵-۳۶-F).</p>
عدم ارتباط خانه با طبیعت - حذف عناصر طبیعی در خانه - حذف نور از خانه به علت وجود مشرفیت و پرده‌ها به‌عنوان مانع	<p>۱. تراس خانه فقط جهت پهن کردن لباس‌ها مناسب است، کوچک است و اشراف دارد، آرزو داشتیم حداقل می‌توانستیم یک صبحانه یا شام را در تراس و فضای باز با خانواده در آنجا بخوریم (۷-۷۳-M).</p> <p>۲. باز هم خدارا شکر گیاهان آپارتمانی هستند، در تراس که نمی‌توانیم چیزی جز جالباسی برای پهن کردن لباس‌ها بگذاریم (۶-۴۷-F).</p> <p>۳. پرده‌های خانه ما همیشه کشیده است و برایم خیلی آزار دهنده است حوصله‌ام در خانه سر می‌رود (۵-۲۴-F).</p>
عدم وجود اتاق‌های مختلف جهت افراد - تداخل کاربری‌ها با یکدیگر به دلیل سازماندهی فضایی نامناسب - عدم توجه به سبک زندگی در طراحی فضاها	<p>۱. در خانه کلافه می‌شوم. همیشه صدای تلوزیون زیاد است، دخترم در حال خانه بازی می‌کند و همسرم آشپزی می‌کند. عملاً بعد از ظهرها نمی‌توانم در خانه استراحت کنم (۳-۳۲-M).</p> <p>۲. اتاق‌ها کوچک است تخت و کمد کل اتاق را گرفته است. پسر و دخترم مشق‌هایشان را روی میز نازخوری در حال می‌نویسند؛ می‌گویند در اتاقشان احساس خفگی دارند (۶-۴۷-F).</p>
تناسبات نامناسب - ایجاد حس کسالت‌آور به دلیل تکرار و سادگی	<p>۱. زاویه‌دار بودن و داشتن گوشه‌های بلا استفاده و مثلثی در خانه برایم آزاردهنده است (۶-۴۷-F).</p> <p>۲. در قدیم در دروازه‌های شهر دو برج می‌ساختند که تیرکش بودند، این خانه و پنجره‌هایش که سوراخ‌سوراخ است من را به یاد آن‌ها می‌اندازد (۷-۷۳-M).</p>

در جدول ذیل معنای دریافت شده از بیانات ساکنین محیط گردآوری شد. مجتمع مسکونی چوگان در راستای بازشناسی معنای

جدول ۷: بررسی معنای دریافت شده حاصل از مصاحبه مجتمع مسکونی چوگان

معنای دریافت شده	بیانات شاخص
	۱. عملاً محوطه‌ای نداریم چون محوطه قسمتی از خیابان است، مداوم ماشین‌ها رد می‌شوند (M-۶۰-۱۰).
- عدم وجود امنیت و محصوریت در محوطه	۲. محوطه باصفایی داریم. بچه‌ها را برای دوچرخه‌سواری به محوطه می‌بریم ولی به خاطر عبور ماشین‌ها امنیتی برای بچه‌ها نیست (F-۴۳-۱۱).
- عدم وجود مبلمان مناسب	۳. با خانم‌های همسایه عصرها گاهی قرار می‌گذاریم و در محوطه قدم می‌زنیم ولی صندلی در محوطه وجود ندارد و مجبوریم در پله‌های ورودی بلوک‌ها روی زمین بنشینیم (F-۵۵-۹).
- وجود فضای سبز در محوطه که سبب آرامش می‌شود.	۱. بلوک‌ها خیلی شلوغ است مداوم بچه‌ها در راه‌پله‌ها بالا و پایین می‌روند و سر و صدا می‌کنند (M-۳۸-۴).
	۲. صدای همسایه‌ها زیاد است و مداوم صدای آن‌ها در خانه ماست. بچه‌های طبقه بالا مداوم در خانه می‌دوند و سر و صدا ما را آزار می‌دهد (F-۵۵-۹).
- عدم رعایت فضای عمومی و خصوصی	۱. مصالح استفاده شده در خانه ضعیف است. خانه‌ها نیاز به بازسازی دارد (F-۶-۵۱).
- عدم استفاده از مصالح مناسب در راستای حریم فردی	۲. قسمت‌هایی از دیوارها ترک خورده است. خانه بیشتر از سنش قدیمی و کهنه شده است (M-۶۰-۱۰).
	۱. ما در واحد خود تراس نداریم. معضل بزرگی است؛ لباس‌ها همیشه بوی نم می‌دهد (F-۵۵-۹).
- عدم ارتباط خانه با طبیعت	۲. تراس خیلی کوچک است و لباس هم به سختی پهن می‌کنیم، به همین دلیل یک گلدان هم نمی‌توانیم در تراس بگذاریم (F-۴۳-۱۱).
- حذف عناصر طبیعی در خانه	۳. تراس که مشرفیت دارد و قسمتی از فضا هم که به خاطر کولر گرفته شده است. به همین دلیل استفاده خاصی از آن جز برای پهن کردن لباس نداریم (F-۵۱-۶-۵۱).
- حذف نور از خانه به علت وجود مشرفیت و پرده‌ها به عنوان مانع	(M)
- تراس به مثابه محل تاسیسات و البسه	۱. اتاق‌ها خیلی کوچک است. یکی از اتاق‌هایمان هم از نورگیر نور دارد. عموماً یا در آشپزخانه هستیم یا در حال (F-۴۳-۱۱).
	۲. نشیمن خانه کوچک است و نمی‌توانیم مهمان دعوت کنیم. آن‌ها را به رستوران می‌بریم (M-۳۸-۴).

جدول ۸ بیان کننده معنای دریافت شده با توجه به بیانات اساتید می‌باشد. شاخص حاصل از مصاحبه ساکنین مجتمع مسکونی

جدول ۸: بررسی معنای دریافت شده حاصل از مصاحبه مجتمع مسکونی اساتید

معنای دریافت شده	بیانات شاخص
	۱. فضای محوطه بزرگ و دلنشین است، شب‌ها با چندتن از دوستان در محوطه قدم می‌زنیم (M-۶۰-۱۵).
- وجود فضای سبز در محوطه که باعث آرامش می‌شود.	۲. محوطه ساختمان امنیت دارد و باصفاست. اما عموماً آقایان از محوطه جهت قدم زدن استفاده می‌کنند. بچه‌ها و یا خانم‌ها از محوطه استفاده خاصی ندارند. (M-۵۵-۱۴).
- امنیت در محوطه ساختمان	۳. بعضی مراسم مثل افطاری و یا جلسات ساختمان گاهی در محوطه برگزار می‌شود (M-۶۰-۱۵).
- استفاده آقایان بیش از خانم‌ها از محوطه	۴. محوطه مشترک بین همسایه‌هاست و استفاده خاصی نداریم (F-۴۵-۸).
- قابلیت عملکردهای مختلف در محوطه	
- عدم وجود حس خلوت	

معانی دریافت شده	بیانات شاخص
	۱. در لابی جلسات کاری را با دوستان یا همکاران برگزار می‌کنم. محیط آرام و مطلوبی است (M-۵۲-۱۱).
	۲. کتابخانه فضای مناسبی را جهت مطالعه برای بچه‌ها فراهم کرده است. گاهی خودمان هم جهت مطالعه به آنجا می‌رویم (M-۵۲-۱۱).
- وجود کاربری‌های مختلف جهت قشرهای مختلف سنی و برطرف کردن نیازهای ساکنی	۳. وجود بانک، سوپری و استخر امکانات مناسبی را برای ساکنین ایجاد کرده است. صبح‌ها خانم‌ها و عصرها مردها برای استراحت از استخر استفاده می‌کنند (F-۶۴-۱۰).
	۱. فضا در آشپزخانه خوب است. قسمتی از آشپزخانه باز است و قسمتی با دیوار پوشیده شده است (F-۴۵-۸).
- وجود محرمیت و جداسازی عرصه خصوصی و عمومی	۲. فضای اتاق‌ها از نشیمن و پذیرایی جداست. حتی اگر درب اتاق‌ها باز باشد دیدی به درون اتاق‌ها نیست (M-۵۵-۱۴).
- ابعاد مناسب نشیمن که به تفکیک کاربری نشیمن منجر شده است.	۳. فضای نشیمن بزرگ است. قسمتی از آن را برای پذیرایی از مهمانان و قسمتی را برای خانواده به‌عنوان نشیمن مبلمان کرده‌ایم (F-۶۴-۱۰).
	۱. در تراس به باغ‌های اطراف دید داریم و خانه نورگیری خوبی دارد. در تراس‌مان گیاهان رونده داریم که فضا را زیبا کرده است (F-۶۴-۱۰).
- ارتباط طبیعت و خانه با وجود گیاهان و نور	۲. در تراس مشرفیت نداریم و این امتیاز بزرگی است. گاهی عصرها در تراس تخته نرد بازی می‌کنیم (M-۶۰-۱۵).
- رضایت از محیط تراس به علت حفظ محرمیت با توجه به دیدگاه مذهبی	۳. در آشپزخانه تراس کوچک و باصفایی داریم. همیشه چای صبحانه‌ام را آنجا بعد از راهی کردن بچه‌ها به مدرسه می‌خورم (F-۴۵-۸).

در جدول ذیل شاخص‌های مطرح شده، حاصل از مصاحبه ساکنین موردهای مطالعاتی که در جداول بالا مطرح شد، با توجه به دستگاه نشانه‌شناسی بررسی شد. ارتباط و یا عدم ارتباط نشانه‌های فوق با لایه معماری و فرامعماری (تعریف شده در دستگاه نشانه‌شناسی) مورد تحلیل قرار گرفت و نشان از چگونگی انتخاب نشانه در نمونه‌ها دارد.

جدول ۹: تحلیل نشانه‌شناسی شاخص‌های مطرح شده خانه‌های سنتی

نمونه مورد بررسی	شاخص‌های مطرح شده	تحلیل بر اساس نشانه‌شناسی
	تعاملات اجتماعی	← ۱. ساختار خانواده، پارامتر فرهنگی- اجتماعی و لایه فرامعماری
	سلسله مراتب سنی	← ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی لایه معماری
	خانه‌های سنتی دوره قاجار	← ۱. سنت، پارامتر فرهنگی- اجتماعی، لایه فرامعماری
	اتاق بر اساس کاربری‌های مختلف	← ۲. ساختار خانواده، پارامتر فرهنگی- اجتماعی و لایه فرامعماری
وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	←	← ۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	فضای خصوصی و عمومی حریم با توجه به دیدگاه مذهبی	← ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی، لایه معماری
	ارتباط خانه با طبیعت	← ۱. فضای خصوصی و عمومی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	مصلح و تزئینات	← ۲. مذهب، پارامتر فرهنگی- اجتماعی و لایه فرامعماری
		← ۱. ضوابط و مقررات، ساختار فیزیکی و لایه معماری
		← ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
		← ۱. مصالح، ساختار فیزیکی و لایه معماری
		← ۲. تناسبات، ساختار فیزیکی و لایه معماری
		← ۳. بافتار، سازماندهی فضایی و لایه معماری

جدول ۱۰: تحلیل نشانه‌شناسی شاخص‌های مطرح شده در مجتمع‌های مسکونی

نمونه مورد بررسی	شاخص‌های مطرح‌شده	تحلیل بر اساس نشانه‌شناسی
مجتمع مسکونی دراک	کاربری‌های متفاوت در محوطه	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	احساس خلوت	۱. حس خلوت، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. فضای خصوصی - عمومی
مجتمع مسکونی دراک	دسترسی پیاده و وسیله‌نقلیه	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی، لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی، لایه معماری
	تعاملات اجتماعی	۱. ساختار خانواده، پارامتر فرهنگی - اجتماعی و لایه فرامعماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	تفکیک فضایی	۱. ضوابط و مقررات، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	ارتباط خانه با طبیعت	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	اتاق با کاربری متفاوت	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	سبک زندگی	۳. ساختار خانواده، پارامتر فرهنگی - اجتماعی و لایه فرامعماری
تناسبات	احساس کسالت‌آور	۱. تناسب، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. بافتار، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	امنیت در محوطه	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
مجتمع مسکونی چوگان	دسترسی پیاده و وسیله‌نقلیه	۱. فضای خصوصی و عمومی ۲. مصالح مناسب
	فضای خصوصی و عمومی	۱. مصالح، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. مصالح، ساختار فیزیکی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	تأثیر اقتصاد بر بنا	۱. مصالح، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. اقتصاد، پارامتر فرهنگی - اجتماعی و لایه فرامعماری
	ارتباط خانه و طبیعت	۱. ضوابط و مقررات، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	اتاق با کاربری متفاوت	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری ۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	تعاملات اجتماعی	۳. ساختار خانواده، پارامتر فرهنگی - اجتماعی و لایه فرامعماری
سبک زندگی	تناسبات	۱. تناسب، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. بافتار، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	احساس کسالت‌آور	۱. تناسب، ساختار فیزیکی و لایه معماری ۲. بافتار، سازماندهی فضایی و لایه معماری

نمونه مورد بررسی	شاخص‌های مطرح‌شده	تحلیل بر اساس نشانه‌شناسی
امنیت در محوطه	←	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	←	۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
حس خلوت	←	۳. حس خلوت، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	←	۴. سنت، پارامتر فرهنگی-اجتماعی و لایه فرامعماری
مجتمع مسکونی اساتید	←	تعاملات اجتماعی در لابی
وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	←	۱. انتظام فضایی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	←	۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
عدم وجود نشانه با شاخص‌های مطرح شده	←	۱. فضای خصوصی-عمومی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
	←	۲. مذهب، پارامتر فرهنگی-اجتماعی و لایه فرامعماری
ارتباط خانه و طبیعت	←	۱. ضوابط و مقررات، ساختار فیزیکی و لایه معماری
	←	۲. پیکربندی، سازماندهی فضایی و لایه معماری
حریم با توجه به دیدگاه مذهبی	←	۳. مذهب، پارامتر فرهنگی-اجتماعی و لایه فرامعماری

۶. نتیجه‌گیری

بر پایه آنچه در این پژوهش بیان شد چنین به پاسخ سؤالات پژوهش دست یافت:

پاسخ سؤال یک: با توجه به مطالعات انجام شده چنین استنباط می‌شود که می‌توان معماری مسکن را همچون یک متن با استفاده از تحلیل نشانه‌شناختی لایه‌های مختلف آن و معنای استنباط شده از آن بازخوانی کرد. بر همین اساس این پژوهش، مدلی استنتاجی به‌عنوان دستاورد نظری جهت چگونگی این بازخوانی ارائه می‌دهد (شکل ۱)، که با تعریف رویکرد نشانه‌شناسی در معماری درک مسائل مربوط به مسکن را با لحاظ نمودن لایه‌های مختلف و معانی به کاررفته در آن جهت ایجاد کیفیت مطلوب میسر می‌سازد. این روش با در نظر گرفتن معماری به‌عنوان یک متن برخاسته از لایه‌های فرامعماری و معماری به رمزگشایی نشانه‌های موجود در معماری مسکن پرداخته و با تحلیل معنای برداشت شده توسط مخاطبان این فضاها، روشی عملی جهت درک نشانه‌های به کاررفته و تأثیر آن بر مخاطب، در طول زمان را میسر می‌سازد.

پاسخ سؤال دو: بررسی نمونه‌های مورد مطالعه در خانه‌های سنتی قاجار و مجتمع‌های مسکونی در شهر شیراز در این پژوهش نشان می‌دهد، تفاوت نشانه‌های به کار رفته در لایه‌های مختلف مسکن، سبب درک معانی

مختلف می‌شود. تغییر در هر یک از لایه‌های تعریف شده سبب استفاده از عناصر معماری متفاوت است و حاصل آن درک متفاوتی از فضا توسط کاربر می‌باشد که در ایجاد کیفیت مطلوب مورد نیاز کاربر موثر است و در طول زمان، خود سبب تغییر لایه‌های فرهنگی و اجتماعی می‌شود و معماری یک جامعه را تغییر می‌دهد. افزوده شدن نظام ارزش مبادله و کالایی‌شدگی در متن (بنای) معماری خانه‌ها در مجتمع‌های مسکونی قابل ملاحظه است. به عبارت دیگر خانه به‌عنوان کالای بصری مصرف می‌شود و علاوه بر ارزش کاربردی به مثابه محل زندگی و ارزش زیباشناختی و ارزش ساختاری، حال بنا ارزش مبادله نیز پیدا کرده‌است.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد رویکرد نشانه‌شناسی در معماری مسکن راهکاری مناسب جهت شناخت معماری فضاها ساخته شده و راه‌حلی مناسب جهت نیل به فضای مطلوب می‌باشد. جدول‌های تهیه شده در این تحقیق خود می‌تواند سؤالاتی را برای انجام پژوهش‌های بعدی درباره خانه برانگیزند؛ برای مثال، این که نسبت تغییر در چه لایه‌هایی در دو دوره تاریخی تأثیر بیشتری در تغییر نشانه‌ها و معانی دریافت‌شده از آن‌ها داشته است؟ یا میزان رضایت ساکنین خانه‌ها با حذف یا اضافه شدن نشانه‌ها چه نسبتی دارد؟ پژوهش در رابطه با چنین سؤالاتی می‌تواند سبب درک نشانه‌های مسکن و ارتقای کیفیت آن در راستای رضایت استفاده‌کنندگان باشد.

1. Hemo-significans
2. John Lock
3. An Essay Concerning Human Understanding
4. Ferdinand du Saussue
5. Sign
6. Meaning
7. Functionalism
8. Life Style
9. Osgood

REFERENCES

- Abdollahzadeh, S., & Arjmand, M. (2012). Investigation Iranian Life in Traditional House of Shiraz. *Journal of Studies Iranian-islamic City*, 109-122. <https://www.sid.ir/en/journal/ViewPaper.aspx?id=377083>
- Ahmadvani, M. (2013). *Semiology of Language and Art*. Tehran: Nashr Goman.
- Ansari, H. (2015). Evaluation and Analysis of the Functionality of Small-Scale Housing Designs Case Study: Fifty Thousand Units of Ghadir Complex, Maskan Mehr. *HONAR-HA-YE-ZIBA Memari-Va-Shahrsazi*, 20(3), 95-104. https://jfaup.ut.ac.ir/article_73557.html
- Banimasoud, A. (2006). The Position of Semiotics in the Formation of Post-Modern Communist Architecture. *Culture Quaterly* (22), 155-165.
- Bemanian, M., Gholamiroostam, N., & Rahmatpanah, J. (2010). Identity Element in Traditional Architecture of Iranian Homes. *The Two Scientific-Research Paper of Islamic Art Studies*, 13, 55-68. <https://www.sid.ir/fa/Journal/SearchPaper.aspx?writer=130463>
- Bocoock, R. (1993). *Consumption*. London: Routledge.
- Broadbent, G. (1980, April). Architectural Objects and Their Design as a Subject for Semiotic Studies. *Design Studies*, 207-216. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0142694X80900058>
- Broadbent, J. (2009). *With Broadbent about Architecture*. (N. Razavi, Trans.). Tehran: Shahid Beheshti University, Printing and Publishing Center.
- Chandler, D. (2008). *Semantics Foundations*. (M. Parsa, Trans.). Tehran: Islamic Culture and Art Institute.
- Chandler, D. (2008). *Semiotics: The Basics*. (M. Parsa, Trans.). Tehran: Islamic Culture and Art Institute.
- Dabbagh, A. (2011). *Architectural Reading from Semiology Point of View*. Hekmat va Marefat.
- Documents in the Cultural Heritage Organization of Fars Province. (2019). *Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts Center*. Fars, Iran.
- Froghmandarabi, H. (2015). The Philosophical Origin of Methodology in the Knowledge of Architectural Semantics and Urban Design. *Urban Management* (43), 199-224. <http://ijurm.imo.org.ir/article-1-976-fa.pdf>
- Ghafari, A., & Falamaki, M. (2015). Representation of Semantic Thoughtsbin Architectural Reading; Structural and Post-Structural Perspective. National Conference on Urbanism, Urban Managment and Sustainable Development. Tehran. http://ijurm.imo.org.ir/browse.php?a_id=1433&sid=1&slc_lang=fa
- Grutter, J.K. (2010). *Asthetic der Architecture: Grundlagen der Architecture-Wahrnehmung*. (J. Pakzad, Trans.). Tehran: Center for Rehabilitation of the Blind Country Rudaki.
- Gustafson, P. (2001). Meanings of Place: Everyday Experience and Theoretical Conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 5-16. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0272494400901853>
- Habib, F. (2006). A Study in the Meaning of City. *HONAR-HA-YE-ZIBA Memari-Va-Shahrsazi*, (25), 5-14. http://pdfarchive.ir/pack-05/Do_53313852512.pdf
- Hamejani, Y., Bayzidi, Q., & Sahabi, J. (2018). A Qualitative Study of Implications of Meaning in Hawraman-Takht Architecture from Semiotics Perspective. *The Iranian Scientific Journal of Nazar Research Center for Art, Architecture and Urbanism*, 45-62. https://www.researchgate.net/publication/330262112_A_Qualitative_Study_of_Implications_of_Meaning_in_Hawraman-Takht_Architecture_from_Semiotics_Perspective
- Izadi, P. (2008). *Umberto Eco's Semiology*. Tehran: Sales.
- Nesbitt, K. (2007). *Post-Modern Theories in Architecture*. (M. Shirazi, Trans.). Tehrani: Ney.
- Nojoomian, A. (2008). Semantic Analysis of Kashan Houses. *Architectural and Urban Development Letter*, 111-127. http://aup.journal.art.ac.ir/article_219.html
- Pourdehimi, S. (2012). Culture and Housing. *Journal of Housing and Rural Environment*, 3-18. <http://jhre.ir/articifa.html&sw=%D9%81%D8%B1%D9%87%D9%86%DA%AF+%D9%88+%D9%85%D8%B3%DA%A9%D9%86>
- Rappaport, A. (2003). *Culture, Architecture and Desin*. (S. Alerasol, Trans.). Tehran: Khial.
- Saussure, F. (1999). *General Linguistics Course*. (K. Safavi, Trans.). Tehran: Harmas.
- Schultz, K. (2008). *Meaning in Western Architecture*. Tehran: Azad University.
- Shasti, S., & Mirzai, N. (2007). Sosio-Spacial Identity Recognition and Develing It's Endogenous Factors for the Growth and Development of Human Identity in the Central Zagros Settlements Domain. International Conference on Zagros Settlemnts. https://www.civilica.com/Paper-ZTSIC01-ZTSIC01_040.html
- Shirazi, M. (2002). Architectural Semiotics. *Architect Magazine*, 14-16.
- Sojoodi, F. (2012). *Semantic: Theory and Practice (Proceeding)*. Tehran: Elm.
- Zamiran, M. (2003). *Introduction of Semiotics of Art*. Tehtan: Ghese.

نحوه ارجاع به این مقاله

برهمن، سارا؛ پروا، محمد و نصر، طاهره. (۱۳۹۹). بررسی مسکن از دیدگاه نشانه‌شناسی، مورد مطالعاتی: خانه‌های دوره‌ی قاجار و مجتمع‌های مسکونی معاصر در شهر شیراز. نشریه معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، ۱۳(۳۱)، ۳۱-۵۲.

DOI: 10.22034/AAUD.2020.113257

URL: http://www.armanshahrjournal.com/article_113257.html

